

Ergenlerde Akran Zorbalığının Sosyal Medyada Üretimi ve Yeniden Üretiminin Okul Sosyal Hizmeti Bağlamında Değerlendirilmesi

The Evalation in the Context of School Social Work of Production and Reproduction in Social Media of Peer Bullying in Adolescents

Emre Özcan*, Gizem Uslu, Şule Ceyda İbişoğlu, Ecem Nur Dinçer

Başkent Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Ankara, Türkiye

Özet

Amaç: Çalışmanın amacı, 13-18 yaş arasındaki lise öğrencisi ergenlerde akran zorbalığının sosyal medyada üretiminin ve yeniden üretiminin okul sosyal hizmeti çerçevesinde değerlendirilmesidir.

Gereç ve Yöntem: Araştırmada nicel ve nitel yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma metodoloji kullanılmış, model olarak ise “açımlayıcı sıralı” model benimsenmiştir. Araştırmanın nicel veri toplama ve analiz süreci dikkate alındığında örneklemini, Kanuni Meslek Lisesi 2. sınıfta okuyan 56 kişi, İbn-i Sina Sağlık Meslek Lisesi 3.sınıfta okuyan 55 kişi ve Keçiören Lisesi 1.sınıfta okuyan 55 kişi olmak üzere toplam 168 kişi oluşturmaktadır. Verilerin toplanması Pişkin ve Ayas (2007) tarafından geçerliliği ve güvenilirliği yapılarak geliştirilmiş olan Akran Zorbalığı Ölçeği Ergen Formu aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Veriler, SPSS 20.0 paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Araştırmanın nitel veri toplama ve analiz süreci kısmındaysa katılımcılar, Akran Zorbalığı Ölçeği Ergen Formu paralelinde zorba ve kurban boyutunda anlamlı ilişki tespit edilerek her iki boyuttan da en yüksek puan alan 15 öğrenciden oluşmaktadır. İlgili katılımcılarla sosyal medya kullanım sıklığı ve biçimini açığa çıkarmak için “derinlemesine mülakat” tekniği, “yarı yapılandırılmış form” dolayımında gerçekleştirilmiştir. Veriler içerik analizine tabi tutularak temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Burada tüm veriler ayrı ayrı araştırmacılar tarafından kodlanmış ve karşılaştırılmıştır.

Bulgular: Nicel veri toplama ve analiz kısmında, Akran Zorbalığı Ölçeği Ergen Formu neticesinde kurban ve zorba boyutu her ikisinde de minimum puan olan 43 şeklinde bulunmuştur. Dolayısıyla kurban ve zorba boyutuna frekans analiziyle bakıldığında minimum ve maksimum değer doğrusal olarak minimal olduğu saptanmıştır. Nitel veri toplama ve analiz sürecindeyse “sosyal medya kullanım sıklığı ve biçimi” başlığında

ana temaya ve buna bağlı olarak “iletişim yolu olarak sosyal medya”, “sosyal medyadan uzaklaşmanın sonucu olarak huzursuzluk ve yoksunluk duygusu” şeklindeki alt temalara; ikinci ana tema olarak “sosyal medyada nefret söyleminin üretimi ve yeniden üretimi” başlığında ana temaya ve buna bağlı olarak “nefret söyleminin normalleştirilmesi” ve “sosyal medyada nefret söyleminin hedef grupları” biçimindeki alt temalara; son olarak ise “sosyal medya kullanımı ve okul yaşamı” başlığında ana temaya ve buna bağlı olarak “okuldaki ilişkilerin belirleyici odağı olarak sosyal medya” ve “okul ortamında şiddetin kaynağı olarak sosyal medya” şeklindeki alt temalara ulaşılmıştır.

Sonuç: Toplumun nefret söylemi odağındaki tutum ve yargılarının sosyal medyada araç olmasıyla birlikte akranlar arasında olumsuz bir aktarım olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçları dikkate alındığında ergenler açısından var olan hizmet modellerinin geliştirilmesi okul sosyal hizmeti gibi yeni hizmet modellerinin oluşturulmasına katkı sağlanmasının gerekliliği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akran zorbalığı; ergenlik dönemi, sosyal medya, okul sosyal hizmeti

Abstract

Objectives: The purpose of the study is to evaluate production and reproduction of peer victimization among high school teenagers aged between 13-18 in social media, in the frame of the school social work.

Material and Methods: While a combined methodology of quantitative and qualitative methods was used in the research, “explanatory sequential design” model was adopted as the model. When the period of acquiring quantitative data is taken into account, 56 second grade students in Kanuni Vocational High School, 55 third grade students in İbn-I Sina Health High School and 55 first grade students in Keçiören High School constitutes the sample. The gathering of the data was done using the Peer Victimization Scale Adolescent Form, of which validity and reliability is confirmed by Pişkin and Ayas (2007). The data were analyzed by SPSS 20.0 package program. The quantitative data acquiring part of the research is formed by 15 students, who were determined to have significant relation in terms of bully and victim, parallel to the Peer Victimization Scale Adolescent Form. The technique of “in-depth interview” was used, in mediation of “half-structured form”, to uncover the frequency of social media usage among the participants. The data were put subject to content analysis and sub-themes were constructed. All respective data were coded by separate researchers and then compared.

Results: In the quantitative data analysis part, bully and victim dimension score were both found 43, which is the minimum score according to the Peer Victimization Scale Adolescent Form. Hence, when the dimension of victim and bully was looked by means of frequency analysis, it was detected that the minimum and maximum scores were linearly minimal. In the qualitative data analysis part, three main themes were reached, such as; “the frequency of use of social media”, “creation and recreation of hate speech in social media”, “use of social media and school-life”. These main themes were separated into a total of six subthemes, as two subthemes for each main theme, such as; “my communication with friends is through social media” and “I feel uneasiness and deprivation when I stay away from social media” for the first main theme, “I commonly encounter hate speech! Isn’t it normal?” and “LGBT cannot be defended” for the second main theme, and “everybody is talking about social media in school” and “if social media was less used, less fights would take place in school” for the third main theme.

Conclusion: It can be seen that there is a negative transfer among peers, together with the social focus on manners and judgements being a tool in social media. When the results of the research are considered, it is emphasized that there is need for contribution to development of existing service models and creation of new service models, such as school social work.

Key words: Peer victimization, adolescence period, social media, school social work

© 2018 Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi. Tüm Hakları Saklıdır.

1. Giriş

Ergenlik dönemindeki en önemli konulardan birisi akran ilişkileridir. Bu dönemde olumlu ve/ya olumsuz akran ilişkilerinin ergen bireyler üzerindeki etkileri yadsınamaz. Akran grubu tarafından ergenin kabul edilmesi ve akranlarının kendisi hakkında iyi düşünceler taşıması, onun için her şeyden önemlidir. Çoğu yetişkine oranla ergenlik çağındaki gençler akranlarının görüşleriyle ve grup uygulamalarıyla yönetilmeye, davranışlarını/inançlarını ve değerlerini düzeltmeye ve düzenlemeye hazırdır. Nitekim akran grubu, ergen için güven yaratır ve birincil deneyim kaynağıdır. Diğer taraftan yeni nesil web tabanında oluşturulmuş eş zamanlı bilgi paylaşımının bulunduğu ve takip edilebildiği dijital platform olan sosyal medya kullanımı, ergen bireylerin akranlarıyla olan ilişkilerinde belirleyici olabilmektedir (Demir, 2016; Kırık, 2014; Hazar, 2011). Özellikle sosyal medya araçlarında nefret söyleminin üretimi ve yeniden üretimi tartışmaları, konuyu ergenlerde akran zorbalığı başlığına taşıyabilmektedir. Dolayısıyla ergenlerin zorba davranış eğilimini hem

sanal ortama hem de okul ortamına taşırken sosyal medya araçlarından etkilenebileceği düşüncesine yer açılabilmektedir (Otrar ve Ökte, 2014). Bu tartışmalar etrafında ilk ve orta öğretim okullarında, ergenlere yönelik psiko-sosyal desteğin güçlendirilmesi meselesi anlam kazanmaktadır. Bu anlamı güçlü kılmak içinse okul sosyal hizmeti başlığını daima güncel kılmak gerekmektedir.

Tüm bunlardan hareketle bu çalışmanın amacı, 13-18 yaş arasındaki lise öğrencisi ergenlerde akran zorbalığının sosyal medyada üretiminin ve yeniden üretiminin okul sosyal hizmeti çerçevesinde değerlendirilmesidir.

Akran Zorbalığı

Bireyin sosyal işlevselliğini güçlendirme konusunda akran ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır; ancak bu ilişkiler her zaman olumlu özellikler göstermeyebilir. Bütün kültürlerde yaygınlığını koruyan şiddet, saldırganlık, zorbalık kavramı evrensel nitelikler göstermektedir. Arkadaşlık veya akran baskısı ve istismarı olarak ifade edilen zorbalık davranışı, okul ortamında öğrenciler arasında yaşanan okul zorbalığı veya akran zorbalığı olarak ifadesini bulmaktadır. Okul zorbalığı bir ya da daha fazla çocuğun, kendisini savunmaktan aciz olarak algıladığı, diğer bir çocuğa zarar vermeyi ya da rahatsız etmeyi amaçladığı, çok boyutlu sorunlara (fiziksel ve psikolojik travmalar) neden olan davranışlardır (Pişkin, 2002). Okul zorbalığı konusundaki ilk tanımın da yine bu konudaki ilk bilimsel çalışmaları başlatan Olweus tarafından yapıldığı bilinmektedir; Olweus, çalışmalarının başlangıcında okul zorbalığını, “bir grup tarafından sergilenen şiddet” anlamına gelen “*mobbing*” sözcüğü ile ifade etmiştir, ama 1970’li yıllarda yaptığı bu tanıma yoğun eleştiriler alan Olweus, ’80’li yıllarda “*mobbing*” teriminin okul zorbalığını tam olarak karşılamadığını belirterek bu terimin yerine “*bullying*” terimini kullanmaya başlamıştır ki, burada zorbalık davranışının amaçlı, sürekli ve bir güç dengesizliği üzerine kurulmuş oluşu saldırganlık kavramı ile arasındaki farkı da oluşturan temel niteliktir. (Olweus, 1993; akt: Gökler, 2009). Akran grupları arasında görülen zorba davranışlara ilişkin kesin bir sınıflandırma yapılmamakla birlikte akran zorbalığı genel olarak fiziksel, sözel ve sözel olmayan zorbalık şeklinde ele alınmaktadır (Dolgun, 2018). Zorbalığın nedenlerine ilişkin görüşlerdeyse Olweus, (1993; akt: Gökler, 2009) zorbalık yapmaya neden olan tepki örüntülerinin gelişiminde rol oynayan dört faktörü tespit etmiştir:

1. Erken çocukluk döneminde çocuğun ilk bakıcısının çocuğa yönelik duygusal tutumu (duyarsız, içten olmayan, ilgisiz vb.) oldukça önemlidir. İlgi ve sıcaklıktan yoksun olumsuz tutumlar, çocuğun ileride saldırgan olması ve diğer bireylere karşı nefret duyguları beslemesi yönündeki riskleri arttırmaktadır.

2. Çocuğun ilk bakıcısının aşırı toleranslı ve hoşgörülü tutumu diğer faktördür. Çocuğun ilk bakıcısı; çocuğun akranlarına, kardeşlerine ya da yetişkinlere yönelik saldırgan tepkilerine açık sınırlandırmalar koymazsa çocuğun saldırganlık düzeyinin artma olasılığı yüksektir.

3. Ebeveynlerin güce dayalı disiplin tekniklerini (fiziksel cezalandırma, şiddet uygulama, duygusal patlamalar vb.) kullanması elzem bir meseledir. Bu noktada açık ve net kurallar koymak, ama fiziksel ceza ve benzeri disiplin yöntemlerini kullanmamak çok önemlidir.

4. Son önemli faktör, çocuğun mizacıdır. Çocuğun aktif ve çabuk öfkelenen bir mizaca sahip olması, sakin ve sıradan bir yapıya sahip olan çocuğa göre ileride daha saldırgan olma olasılığını artırmaktadır. Bu faktörün etkisi, ilk iki faktörden daha azdır.

Ergenlik Döneminde Karşılaşılan Sorunlar ve Riskler Odağında Akran Zorbalığı

Ergenlik, “yetişkinliğe ilk adım” evresidir. Bireyde çocuksu tutum ve davranışların yerini yetişkin tutum ve davranışlarının almaya başladığı, toplumsal cinsiyet rollerinin kazanıldığı, bireyin erişkin rolüne psikolojik ve sosyal olarak hazırlandığı dönemdir. Ergenler bilişsel olarak farklı bir yapıdadır; çünkü soyut kavramları daha çok düşünmeye, oldukça karmaşık problemleri çözmeye, diğer kişilerin bakış açılarını anlamaya başlar ve önceki dönemlere göre ahlaki ve etik bakımdan daha yüksek bir sağduyuya sahip olur (Gül ve Güneş, 2009). Diğer taraftan benlik saygısı, ergenlik döneminin en önemli konusudur. Ergenin kendisiyle ilgili olarak kafasında çizdiği görünüm, kendine güvenli olup olmayacağını ve içe ya da dışa dönük oluşunu belirler. Zayıf ve incinebilir bir olgu olan ergenlikte benlik kavramı, dünyanın seyredildiği bir gözlük gibidir. Ergenlik döneminde bireyin benlik değerini, yani öz saygısını belirleyememesi çok normaldir. Bireyin kendi dışındaki insanlara saygı duyması ile kendine saygı duyması farklı süreçlerde oluşur; ancak birey karşılıklı saygı bekleyişi dışında kendi saygısını kendi kimlik sorunsalında çözümler. Bu bağlamda çevre; birey üzerinde etkili, istenilen, hak edilen davranış tutumunu oluştururken ergen, kendi edinmek istediği tutumu ile toplumun ondan beklediği ideal tutum arasında karmaşa yaşar. Bilhassa bu kimlik karmaşasının oluşumunda toplumsal cinsiyet ve biyolojik cinsiyet arası karmaşalar, bir anlamda toplumsal rollerinin yansıttığı zorundalıklar ve sorumluluklar problemleri derinleştirir. Bu dönemde ergenler aşağıda belirttiğimiz bazı temel sorun ve risklerle karşı karşıya kalabilirler:

- o Yeme bozuklukları: Bu dönemde ergenlerde yeme bozuklukları olarak obezite ya da anoreksiya meydana gelebilir.

- Psikolojik Bunalım: Ergenlikte psikolojik bunalım, genelde hormonal değişmelere ve karşılaşılan psiko-sosyal zorluklara, beden imajıyla ilgili kaygılara bağlıdır. Normalde büyük gibi görünmeyen sorunlar, ergenlik döneminde hayati önem taşıyabilir ve atlatılmazsa vahim sonuçlar doğurabilir.
- Madde kullanımı: Bu dönemde ergenler dâhil oldukları ve/veya dâhil olmak istedikleri gruplara uyum sağlamak nedeniyle madde kullanımına yönelebilir.
- Cinsellik: Bu dönemde cinsellik ergenler için büyük önem taşımaktadır. Ergenlerin cinsel faaliyetleri bazen istenmeyen hamilelikler, cinsel yoldan bulaşan hastalıklar, kürtaj, cinsel istismar, AIDS ve okul başarısızlıklarına neden olabilmektedir.
- Ergen Suçluluğu: Ergenlerde madde kullanımında olduğu gibi bir gruba dâhil olma isteği bazen onları suç davranışlarına itebilir.
- Davranış Bozuklukları: Ergenlik döneminde oldukça sık olarak görülen başkalarına zarar verici davranışların yanı sıra toplumsal kural ve normların sürekli olarak ihlali söz konusudur. Bunun ortaya çıkışındaki temel etkenler; parçalanmış aile, disiplinsizlik ve tutarsız ilgi ve hoşgörü şeklinde sıralanabilir.

Bedensel, cinsel, bilişsel olarak yaşanan bütün değişimler ve bu değişimlere uyum sağlama çabası ergenlik döneminde yaşanacak problemlere işaret etmektedir ki, bu düzlemde akran zorbalığı konusu dikkat çekicidir. Burnukara ve Uçanok'un yaptığı araştırmada (2012), ergenlerin % 31,9'unun akran zorbalığına herhangi bir şekilde dâhil olduğu, genel olarak akran zorbalığına maruz kalma açısından cinsiyete göre farklılık olmadığı, erkeklerin zorbalık davranışlarını kızlara göre daha fazla sergiledikleri görülmüştür. Bir diğer araştırmada ise ilköğretim ve ortaöğretime devam eden öğrencilerin %7'si sürekli olarak diğer öğrencilere zorbalık yapmaktadır (Olweus, 2005; akt: Totan ve Yöndem, 2007). Zorba ergenler, kurbanlarına karşı saldırgan tutumlar sergilemekle beraber pek çok konuda da sorun yaşayan bireylerdir. Olumsuz aile ilişkileri, ergenin zorba veya kurban davranışları sergilemesinde büyük rol oynamaktadır. Ebeveynin çocuklarına karşı olan sorumluluklarını doğru bir şekilde yerine getirememesi durumunda zorba davranışlarının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Ergenlik döneminde ergenin birincil hedefi "özerklik" elde etmektir. Ergen, özerkliğini elde edebilmek ve bir gruba dâhil olabilmek için ebeveynlerinden

uzaklaşabilmektedir. Bu yüzden ergen daha önce deneyimmediği davranışları akran grubu içerisinde deneyebilmektedir.

Ergenlikte Sosyal Medya Kullanımı ve Sosyal Medyada Nefret Söylemi

Yeni medya denildiğinde akla ilk gelen şeyler internet, sanal gerçeklik, bilgisayar aygıtları ve oyunları, CD ya da DVD'ler, dijital fotoğraflar olabilir; fakat yeni medyanın ortaya çıkışı 14. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Bu yıllarda fotoğraf makineleri geliştirilip yaygınlaşırken bilgisayar ve internetin çoğalması, bilgisayar kültürünün insanlığa kazandırılması 19. yüzyılda gerçekleşmiştir (Manovich, 2001). Sosyal medya ise bilindiği üzere sosyal paylaşım ağlarının çoğalması ve yaygınlaşması dolayımında akıllı telefon, tablet ve bilgisayarlarda kullanılmaktadır. Kamusal ve özel alanda her yaşta insanın çeşitli aygıtlarla kullandığı sosyal medya, sosyal paylaşımların ve iletişimin artırılması gibi olumlu etkilerin yanı sıra olumsuz etkileri de beraberinde getirmektedir. Livingstone (2008), ergenler için kendini gerçekleştirmenin önemli olduğunu vurgularken günümüzde ergenlerin fazla internet kullanımı nedeniyle bu açıdan riskte olduğunu belirtmiş ve bu riskleri "sosyal medyada kendi yaşlıları olmayan insanlarla samimiyet kurma, sergileme merakı nedeniyle özel hayatlarının gizliliğini ihlal etme, asosyallik ve sosyal izolasyon" gibi neden ve sonuçlarla ilişkilendirmiştir. Ergenlerin sosyal medya kullanımında karşılaşılabileceği en büyük risklerden birisiyse nefret söylemleridir. Guiora ve Park (2017), araştırmalarında özgür ifade hakkının sınırlandırılmamasından dolayı sosyal medyada anonim kişilerin ya da kullanıcıların belli gruplara yönelik ırkçı, yaralayıcı, küçük düşürücü ve şiddet içerikli paylaşımlar yaptığını belirtmiştir. Ben-David ve Matamoros-Fenandez (2016) ise sosyal medyada (örneğin Facebook ve Twitter) kullanıcıların yeni hesap açarken "nefret söylemi, pornografi ve tehditkar paylaşımda bulunmama" içerikli sözleşmeyi imzalamalarına rağmen bu paylaşımların yapıldığına dikkat çekmiştir. Öyle ki, sosyal medya aracılığıyla dolandırıcılık, taciz, nefret söylemi vb. olumsuz sayılabilecek birçok olay yaşanabilmektedir. Konu bu haldeyken ergenlik dönemindeki bireylerin bundan etkilenmesi olası bir durumdur. Bunun en önemli nedeni sözlü iletişim yerine sosyal medya üzerinden kişilerin duygu ve düşüncelerini daha açık ve çekinmeden paylaşmasını kolaylaştıran yazılı iletişimdir.

Okul Ortamında Okul Sosyal Hizmetinin Önemi ve Gerekliliği

Sosyal hizmet; engellilik, psikoloji, sağlık, suçluluk, yoksulluk, eğitim, aile-çocuk ve toplum refahı gibi alanlarda geniş uygulama düzlemine sahip bir bilim dalıdır. Okul sosyal hizmeti de sosyal hizmet disiplininin

uygulama alanında özel bir yere sahiptir. Okul sosyal hizmeti, Duman'ın belirttiği gibi (2000: 35), "öğrencilerin buldukları gelişim dönemi, içinde buldukları aile koşulları, o dönem içinde yaşadıkları çeşitli sorunların çözümü, ihtiyaç duyulan hizmetlerden yararlanmaları ve böylece eğitim etkinliklerinin başarılı bir şekilde sürdürebilecekleri bir duruma gelmelerini sağlama gibi birçok hizmeti yürütmek üzere okullarda yer alan, sosyal hizmetin mesleki etkinlik alanlarından biridir." Dolayısıyla sosyal hizmet, okul ortamında öğrencinin performansını ve uyumunu engelleyecek psiko-sosyal durumlara yönelmiştir ve bu yönelimin amacı; öğrencinin derse katılımının sağlanması, sağlıklı bir eğitim hayatı sürdürmesi, çevresinde ve toplumda sosyal bir birey olmasının önünün açılması, gelişimsel problemlerinin önlenmesi, ekonomik yeterliliğinin sağlanması, ailesiyle çatışmasının engellenmesi gibi birçok konuyu içerir. Toplumun kalkınmasında ve refahın sağlanmasında önemli bir yere sahip olan okullar, bireyin ve ailesinin sosyo-ekonomik, kültürel ve biyolojik sorunlarının fark edilmesi ve önüne geçilmesi için önemlidir. Okul sosyal hizmeti, tam da bu sorunların çözümünün gerekliliğini vurgular. Okul ortamındaki sosyal hizmet uzmanı; öğrencinin okul performansı ve başarısı, fiziksel ve zihinsel gelişimi, ailesi ve yaşam koşulları, ekonomik durumu, ihtiyaçları ve psikolojik durumu gibi konularla ilgilenir. Okul sosyal hizmeti, "ekolojik sistem" bakış açısını odak almaktadır (Aktan, 2018; Dupper, 2013). Ekolojik sistem yaklaşımı, "çevresi içinde birey" perspektifini belirleyerek sorunu sadece bireyde değil, çevrede de görmeyi, bulmayı ve o çevreye müdahale edebilmeyi amaçlar. Ekolojik sistem yaklaşımının bu ekseni sayesinde okul sosyal hizmet uzmanları riskleri önleyici müdahalelerde bulunabilir.

Akran zorbalığının ilk ve ortaöğretim okullarında yakıcı bir sorun olarak yaygınlaşabileceği ve bu bağlamda öğrenciler ve aileler açısından yeni risklerin açığa çıkabileceği gerçeği, okul sosyal hizmetinin gerekliliğini yeniden gün yüzüne çıkartmaktadır. Dünyanın çoğu yerinde uzun süredir var olan okul sosyal hizmetinin, Türkiye'de de var olması eğitim alanında yapılması gereken iyileştirmeler arasında yer almaktadır. Öyle ki, öğrencilerin eğitim-öğretim hayatını etkileyebilecek her türlü problemi ortadan kaldırmak veya en aza indirmek ve önlemek önemlidir. Çünkü bir devletin sosyal devlet algısından, kalkınmasından ve refahından bahsederken eğitimin başrolde yer alması gerekir; zira ulusun üretkenlik düzeyinin geliştirilmesi eğitim-öğretimle sağlanabilir. Aynı zamanda eğitim-öğretim, değer yargılarını ve alışkanlıkları değiştirmeyi ve vatandaşların istedik davranışlar kazanmasını sağlar. Okul ortamında okul sosyal hizmet uzmanları, rolü ve işlevleri gereği akran zorbalığını ortadan kaldırmak ve önlemek için birçok çalışmaları gerçekleştirebilecek mesleki donanıma sahiptir. Ayrıca okul ortamında rehber öğretmenler

başta olmak üzere okul yöneticileri ve öğretmenlerle işbirliği sergileyebilmekte, onların müdahale edemediği alanlarda yüklerini azaltabilmektedir.

Araştırmanın Amaçları

Bu çalışmanın amacı; 13-18 yaş arasındaki lise öğrencisi ergenlerde akran zorbalığının sosyal medyada üretiminin ve yeniden üretiminin okul sosyal hizmeti çerçevesinde değerlendirilmesidir.

Genel amaç çerçevesinde oluşturulan alt amaçlar şu şekildedir:

1. Araştırmaya katılan ergenlerin sosyo-demografik özellikleri nasıldır?
2. Araştırmaya katılan ergenlerin arkadaş çevreleri ile olan ilişkileri ne şekildedir?
3. Araştırmaya katılan ergenlerin sosyal medya kullanımı sıklığı nedir?
 - 3.1. Araştırmaya katılan ergenlerde sosyal medya kullanımının yaşa göre dağılımı farklılık gösteriyor mu?
 - 3.2. Araştırmaya katılan ergenlerde sosyal medya kullanımının cinsiyete göre dağılımı farklılık gösteriyor mu?
4. Araştırmaya katılan ergenler ne tür sosyal medya araçlarını kullanmaktadır?
5. Sosyal medya, nefret söylemi üretimini ve yeniden üretimini ne derecede etkiliyor?
6. Akran zorbalığıyla mücadelede okul sosyal hizmeti uygulamalarına hangi noktalarda ihtiyaç vardır?
 - 6.1. Bu bağlamda Türkiye’de okul sosyal hizmeti uygulamalarının olmaması bir handikap mıdır?

2. Gereç ve Yöntem

Araştırmanın Yöntemi ve Modeli

Araştırmanın metodolojisi olarak “karma yöntem” tercih edilmiştir. Karma yöntem, nicel ile nitel yöntemlerin bir arada kullanıldığı (salt nicel veya nitel yöntemlerle araştırma sorularını cevaplamada yetersiz kalındığında) bir metottur. Bu yöntemle yapılan araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlerden elde

edinilen sonuçların birbirine yakınlığı veya birbirini destekleyip desteklemediği, sonuçların birbirini tamamlaması, yeni hipotez veya araştırma soruları üretilmesi ya da araştırmanın sınırlarının genişletilmesi hedeflenmektedir (Baki ve Gökçek, 2012). Araştırmada karma metodolojiye ait “açımlayıcı sıralı desen” kullanılmıştır. İki ayrı süreçle gerçekleşen bu modelde öncelikle nicel veriler toplanır ve çözümlenir; nitel aşamanın gerçekleştiği ikinci evrede ise nicel sonuçlar takip edilerek (özellikle anlamı ilişki olup olmadığı ortaya konularak) bu sonuçların açıklanması/ayrıntılanması sağlanır (Creswell ve Plano-Clark, 2014).

Nicel Veri Toplama ve Analiz Süreci

Araştırmanın evreni Ankara ili Keçiören İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı 22 lisede okuyan 1-2-3-4. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Örnekleymiş Kanuni Meslek Lisesi 2. sınıfta okuyan 56 kişi, İbn-i Sina Sağlık Meslek Lisesi 3.sınıfta okuyan 55 kişi ve Keçiören Lisesi 1.sınıfta okuyan 55 kişi olmak üzere toplam 168 kişiden oluşmaktadır. Bu araştırma kapsamında verilerin toplanması Pişkin ve Ayas (2007) tarafından geçerliliği ve güvenilirliği yapılarak geliştirilmiş olan Akran Zorbalığı Ölçeği Ergen Formu aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Biri “zorba ölçeği”, diğeri “kurban ölçeği” olarak adlandırılan ve aynı maddelerin farklı biçimde sorulmasından oluşan paralel iki ölçekten (zorba ölçeğinde yer alan söz ve eylemleri ne sıklıkla yaptıklarını, kurban ölçeğinde ise bu söz ve eylemlere ne sıklıkla uğradıklarını) oluşan ölçekte 53 madde ve altı faktör yer almaktadır; 1-15. maddeler fiziksel, 16-22. maddeler sözel, 23-28. maddeler izolasyon, 29-33. maddeler söylenti yayma, 34-43. maddeler eşyalara zarar verme ile ilgili olarak zorba ve kurbanı, 44-53. maddeler ise cinsel zorba ve kurbanı oluşturmaktadır; ölçeğin zorba ve kurban boyutlarından alınabilecek en düşük puan 43, en yüksek puan 215'dir. Puanlar arttıkça zorba ve kurban olma düzeyleri artmaktadır (Ayas ve Pişkin, 2015: 323). Verilerin çözümlenmesi SPSS 20.0 paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Nitel Veri Toplama ve Analiz Süreci

Nitel yöntem doğrultusunda araştırmanın katılımcılarını, Akran Zorbalığı Ölçeği Ergen Formu paralelinde zorba ve kurban boyutunda anlamlı ilişki tespit edilerek her iki boyuttan da en yüksek puan alan 15 öğrenci oluşturmaktadır. İlgili katılımcılarla sosyal medya kullanım sıklığı ve biçimini açığa çıkarmak adına nitel araştırmanın önemli veri toplam araçlarından olan “derinlemesine mülakat” tekniği, “yarı

yapılandırılmış form” aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine mülakat, araştırılan konunun bütün boyutlarını kapsayan, daha çok açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı cevapları alınmasına olanak veren, yüz yüze, birebir görüşülerek bilgi toplanmasına olanak tanıyan bir tekniktir (Tekin, 2006: 101). Ortalama 45'er dakika süren görüşmelerde katılımcıların onayı doğrultusunda ses kaydı kullanılmıştır. Ses kayıtları deşifre edildikten sonra araştırmacıların her biri tarafından ayrı ayrı okunmuştur. Ayrıca konuyla ilgisi olmayan iki farklı kişi de körlemesine okumalar yaparak katkı sunmuştur. Tüm okumaların sonucunda veriler içerik analizine tabi tutularak temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Analizin güvenilirliğine yönelik tüm veriler ayrı ayrı araştırmacılar tarafından kodlanmış ve karşılaştırılmıştır ki, kodlamayı yapan araştırmacılar arasında %90'lık bir görüş birliğine ulaşılmıştır.

3. Bulgular

Nicel Veri Toplama Sürecine İlişkin Bulgular

Tablo 1. Araştırma Grubunun Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

		Frekans	%
Yaş	14	3	1,8
	15	51	30,7
	16	36	21,7
	17	44	26,5
	18	29	17,5
	19	3	1,8
Cinsiyet	Kız	88	53,0
	Erkek	78	47,0

Araştırmaya katılan öğrencilerin 14-19 yaş aralığında olduğu görülmüştür. Yapılan frekans analizi sonrasında öğrencilerin %1,8'inin (n=3) 14 yaşında, %30,7'sinin (n=51) 15 yaşında, %21,7'sinin (n=36) 16 yaşında, %26,5'inin (n=44) 17 yaşında, %17,5'inin (n=29) 18 yaşında ve son olarak %1,8'inin (n=3) 19 yaşında olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan 166 öğrencinin ortalama yaşı ise 16,32 olarak bulunmuştur (SS = 1,18). Öğrencilerin % 53'ü (n=88) kız, % 47'si (n=78) ise erkektir.

Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeğinden Elde Edilen Bulgular

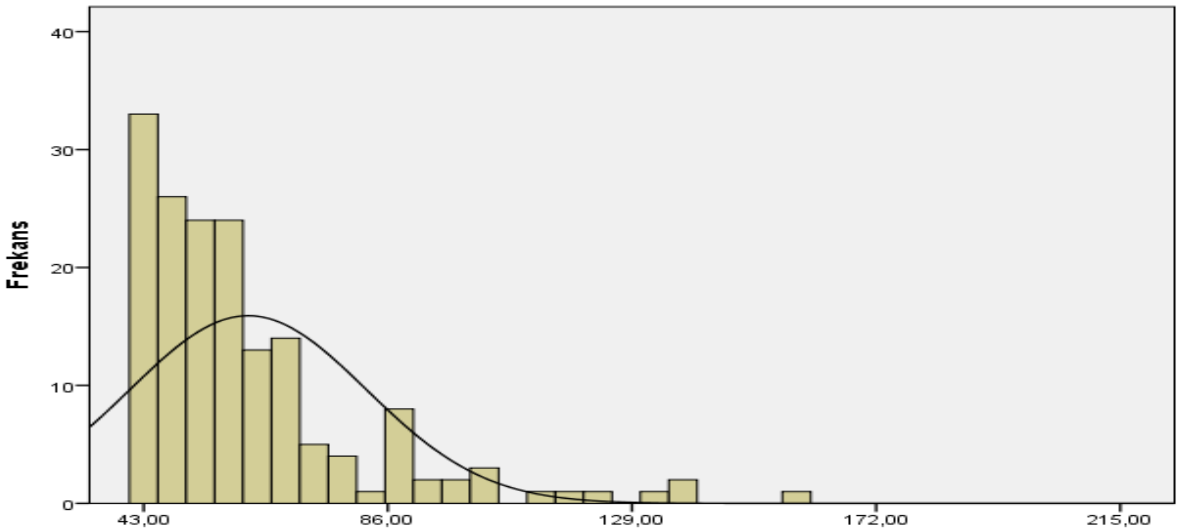
Öncesinde de belirttiğimiz gibi Akran Zorbalığı Belirleme ölçeği iki boyutta incelenmektedir. Birinci boyut, kurban boyutu; ikinci boyut, zorba boyutu olarak isimlendirilmiştir. Ölçeğin zorba ve kurban boyutlarından alınabilecek en düşük puan 43 en yüksek puan 215'tir. Puanlar arttıkça zorba ve kurban olma düzeyleri artar.

Tablo 2. Kurban Boyutu Frekans Analizi

N	Ortalama	Mod	SS	Minimum	Maksimum
166	61,39	43	20,80	43	157

Minimum ve maksimum değerler ele alındığında minimal düzeyde akran zorbalığı söz konusudur, yani kurban boyutuna frekans analiziyle bakıldığında minimum ve maksimum değerler doğrusal olarak minimal olduğu saptanmıştır.

Grafik 1. Kurban Boyutundan Alınan Puan

Dağılımı, Frekans tablo üzerinden yorumlamak gerekirse kurban olma durumunun 43.00 ile 86.00 aralığında artmakta olduğu görülmektedir. Mod 43'de yoğun olarak kurban olma durumu söz konusudur.

Ölçeğin kurban boyutunun cinsiyetle olan ilişkisini incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre cinsiyet ve ölçeğin kurban boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır; $F(1,164) = 1,620$, $p > ,05$. Ölçeğin kurban boyutunun yaşla olan ilişkisini incelemek adınaysa yapılan tek yönlü varyans analizinde grup büyüklüklerini eşitleme amacıyla medyana göre bir ayırım yapılmış ve buna göre örneklem 16 yaşından büyükler ve küçükler olarak ikiye ayrılmıştır. Analiz

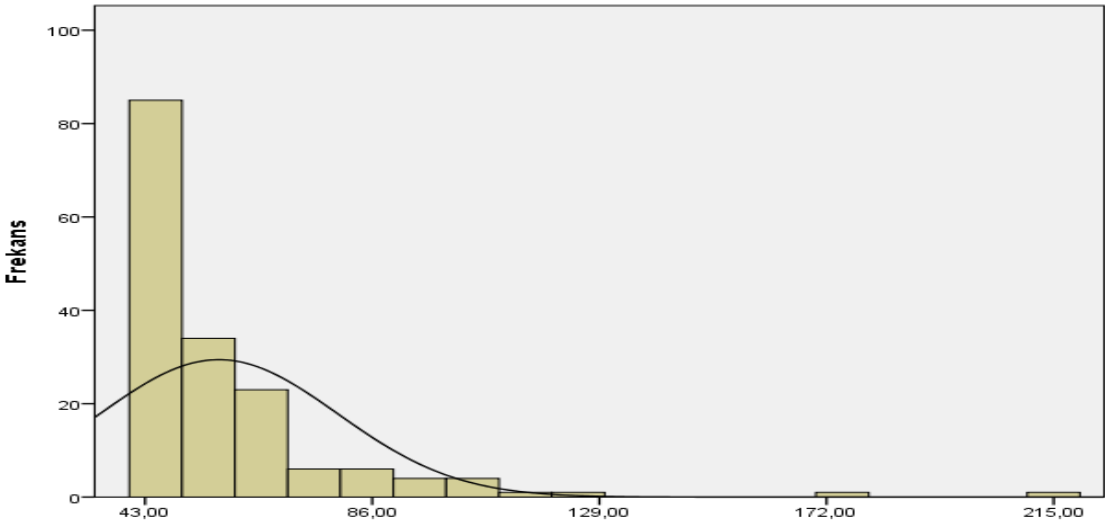
sonuçlarına göre yaş ve ölçeğin kurban boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır; $F(1,164) = ,000$, $p > ,05$. Ölçeğin kurban boyutunun aile gelir durumu ile olan ilişkisini incelemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analiz sonuçlarına göre ise ailenin gelir durumu ve ölçeğin kurban boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır, $F(3,162) = ,677$, $p > ,05$.

Tablo 3. Zorba Boyutu Frekans Analizi

N	Ortalama	Mod	SS	Minimum	Maksimum
166	59,94	43	22,49	43	215

Zorba tablo analizlerine bakıldığında her iki (minimum ve maksimum) değerinde doğrusal olarak minimal olduğu saptanmıştır.

Grafik 2. Zorba Boyutundan Alınan Puan

Grafik 2'de dağılımın mod 43 ile mod 86 arasında en yüksek değeri bulduğu görülmektedir.

Ölçeğin zorba boyutunun cinsiyetle olan ilişkisini incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizi yapılmış ve bu sonuçlara göre cinsiyet ve ölçeğin zorba boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur; $F(1,164) = 7,051$, $p < ,05$. Buna göre erkeklerin kızlardan daha fazla zorbalığa başvurduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölçeğin kurban boyutunun aile gelir durumu ile olan ilişkisini incelemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analiz sonuçlarına göre ise ailenin gelir durumu ve ölçeğin kurban boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır; $F(3,162) = ,677$, $p > ,05$. Ölçeğin kurban

boyutunun yaşla olan ilişkisini incelemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizinde grup büyüklüklerini eşitleme amacıyla medyana göre bir ayırım yapılmış ve buna göre örneklem 16 yaşından büyükler ve küçükler olarak ikiye ayrılmıştır. Analiz sonuçlarına göre yaş ve ölçeğin kurban boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır; $F(1,164) = ,000$, $p > ,05$.

Nitel Veri Toplama Sürecine İlişkin Bulgular

Nitel veri toplama ve analiz sürecinde “sosyal medya kullanım sıklığı ve biçimi” başlığında ana temaya ve buna bağlı olarak “iletişim yolu olarak sosyal medya”, “sosyal medyadan uzaklaşmanın sonucu olarak huzursuzluk ve yoksunluk duygusu” şeklindeki alt temalara; ikinci ana tema olarak “sosyal medyada nefret söyleminin üretimi ve yeniden üretimi” başlığında ana temaya ve buna bağlı olarak “nefret söyleminin normleştirilmesi” ve “sosyal medyada nefret söyleminin hedef grupları” biçimindeki alt temalara; son olarak ise “sosyal medya kullanımı ve okul yaşamı” başlığında ana temaya ve buna bağlı olarak “okuldaki ilişkilerin belirleyici odağı olarak sosyal medya” ve “okul ortamında şiddetin kaynağı olarak sosyal medya” şeklindeki alt temalara ulaşılmıştır.

Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ve Biçimi

2000’lerin itici gücünü oluşturan bilişim teknolojisi, internet veri tabanının gelişimine neden olmuş ve kısa sürede internet; bilgiye ulaşma, bilgiyi paylaşma ve çoklu iletişimin en hızlı aracı haline gelmiştir. Sonrasında internet, yalnızca bilgisayarlarla sınırlı kalmayarak telefonlara da yansımıştır. Kitle iletişim araçlarıyla yapılan tek yönlü medya iletişim sürecinin internet ile çok etkileşimli boyuta ulaşmış hali olan sosyal medya aracılığıyla eş zamanlı iletişim olanağına kolayca erişimi sağlayan internetin zamanla kullanım sınırlarını genişlemiş, yeni programların oluşması ve yeni nesil web tabanında oluşturulmuş eş zamanlı bilgi paylaşımının bulunduğu ve takip edilebildiği sosyal medya ağlarının geliştirilmesi iletişime de yeni boyutlar kazandırmış; ancak internette harcanan süre de orantısız olarak artış göstermiştir. Amaçları açısından farklılık gösterse de sosyal medya bireylerin sınırlı bir erişimle ya da tam erişimle profil oluşturma, aynı sistemi kullanan ortak kullanıcı profillerini listelemelerini, takip etmelerini, kendilerini rahatlıkla ifade etmelerini sağlayan ağların tümü olduğundan kişinin web tabanında var olmasını sağlamaktadır.

İletişim Yolu Olarak Sosyal Medya

Sosyal medya ile kendini ifade edebilmek kimlik oluşum evresi için önemlidir. Katılımcıların çoğunluğu internet kullanım süresini günlük olarak 15-16 saat şeklinde belirtmiştir. Sosyal medya kullanımları yalnızca bilgisayarla sınırlı kalmamaktadır; katılımcılar akıllı telefon kullanımıyla da sosyal ağlara ulaşmaktadır. Katılımcılar, sosyal medya ağlarının kullanım amaçlarını arkadaşlarıyla görüşmek ve iletişim olduğunu belirtmektedir.

“Instagram’ı yeni arkadaş edinmek ve iletişim kurmak için kullanıyorum. İnternette çok zaman geçirmedğim için ailem de kısıtlama yapmıyor.” (Görüşmeci 1)

“3-4 saat zaman geçiriyorum. Instagram ve Facebook kullanıyorum. Her ikisini de yeni arkadaşlar bulmak için kullanıyorum.” (Görüşmeci 5)

“Bilgisayarım var ama sadece ödevlerim için bilgisayarı kullanmayı tercih ediyorum. Sosyal paylaşım ağlarını en çok iletişim amacıyla kullanıyorum.” (Görüşmeci 14)

Bunun yanı sıra sosyal medyayı katılımcılar; gündemi takip etmek (Görüşmeci 15), çevrimiçi oyun oynamak (Görüşmeci 13), e-kitap okumak ve müzik dinlemek (Görüşmeci 12), ödev yapmak (Görüşmeci 11) gibi aktiviteler için de kullandıklarını belirtmiştir. İletişim ve yeni arkadaş edinmenin yanı sıra internetin, ulaşımı ve etkileşimi elverişli hale getirdiğini ve birçok aktiviteden yararlanmayı sağladığını düşünen katılımcılar da vardır.

Sosyal Medyadan Uzaklaşmanın Sonucu Olarak Huzursuzluk ve Yoksunluk Duygusu

Popüler kültür ögesi haline gelen sosyal medya ağlarını takip etmek, artık normalleştirilmiş ve alışkanlık haline getirilmiş davranış biçiminde içselleştirilmektedir. Bilgiye, gündemde olup bitenlere, arkadaşlara ve çoklu etkileşime bu kadar yakın olmak, kişiler ve sosyal medya üzerinde görünmez bir bağ oluşturmuştur. Görüşmecilerin pek çoğu sosyal medyadan uzaklaştığında yoksunluğunu ve huzursuzluğunu hissettiğini belirtmektedir.

“İnternete giremediğim zamanlarda boşluğa düşüyorum.” (Görüşmeci 1)

“İnternete girmedimde çok arıyorum, yokluğunu hissediyorum.” (Görüşmeci 5)

“İnternete uzak kaldığımda ve giremediğimde kafayı yiyecek duruma geliyorum.” (Görüşmeci7)

“Saklayacak bir şeyim yok, internete giremediğimde kendimi çok huzursuz hissediyorum.” (Görüşmeci8)

Bunun yanı sıra internet teknolojilerinin yaşamımızdaki yeri ve önemi açıkça görülmekte olsa da internet kullanımına süreklilik kazandırmayan ve yoksunluğunu hissetmediğini belirten, başka aktivitelerle zamanını değerlendirebilen katılımcılar da bulunmaktadır.

“İnternet olmadığında herhangi bir şey hissetmiyorum, zamanımı kitap okuyarak geçiriyorum.”

(Görüşmeci 6)

“İnternete giremediğimde aramıyorum, bunun yerine kitap okumayı tercih ediyorum.”(Görüşmeci

10)

Günlük hayatta sosyal aktivitelere zaman ayıran ve internet kullanım süreleri benzer olan (1-2 saat) görüşmeciler yoksunluğu hissetmemekle birlikte yukarıda belirtilen ifadeleri kurmuştur.

Sosyal Medyada Nefret Söyleminin Üretimi ve Yeniden Üretimi

Nefret Söyleminin Normalleştirilmesi

Görüşme yapılan çocukların tamamı akran zorbalığının tetikleyici unsuru olarak çeşitli sosyal medya araçlarında hakaret ve küfür içerikli paylaşımlar gördüğünü belirtmiştir. Yapılan görüşmelerde en çok hangi sosyal medya aracında küfür-hakaret içerikli paylaşıma denk geldiği sorulduğunda, alınan cevaplara göre yoğunluğuyla Facebook ve Instagram, Youtube, Snapchat, Scorp ve diğer sosyal medya araçlarıyla karşılaşmıştır. Katılımcılara en çok kimlere karşı küfür-hakaret içerikli paylaşıma denk geldiği sorulduğunda LGBT'lere, hayran gruplarına, taraftarlara, siyasi partilere, ırk ve etnik kökene cevapları alınmıştır. Kavga-şiddet içerikli vide- fotoğraflar görüp görmedikleri sorulduğunda ise çoğu gördüğünü, küçük bir kısmı ise görmediğini söylemiştir. Görüşme yapılan ergenler küfrün sosyal medyada çok normal bir şey olduğundan ve herkesin karşılaşabileceğinden bahsetmiştir.

“Çok görüyorum, sen hiç mi görmüyorsun? Küfür çok normal bir şey değil mi?” (Görüşmeci 8)

“Artık o kadar çok paylaşım görüyorum ki bir şey hissetmiyorum, kavga şiddet filan normal geliyor bana...” (Görüşmeci 6)

Toplumsal yargılar çeşitli etnik grupları, taraftarları, cinsel yönelimleri, siyasi görüşleri vb. “anormal” görürken onlara ya da içlerinde (!) olan kişilere karşı hakareti, küfrü, şiddeti ya da nefreti normalleştirmektedir. Normalleşen bu şiddetin sosyal medyada üretiminin yaygınlaşması ve ergenlerin bu üretime dâhil olması kaçınılmaz sonuçtur. Öyle ki, görüşme yapılan çocuklar şiddeti-hakareti ve küfrü alışılmış bir şey olarak görmektedir.

Sosyal Medyada Nefret Söyleminin Hedef Grupları

Sosyal medyada nefret söyleminin kullanımını zorlayan en önemli toplumsal kimliklerden biri LGBT'lerdir. Yapılan görüşmelerde çocukların çoğu hakaret ve küfür içerikli paylaşımların LGBT'lere olduğunu belirtmiştir. Toplumun sosyo-kültürel ve ideolojik yapısı da LGBT'lere karşı tutumu belirlemektedir. Nitekim çocukların çoğu LGBT'lerle ilgili paylaşım gördüğünde sinirlendiğini belirtmiş ve diğerlerini tepkisizlikle suçlamıştır. Görüşme yapılan ergenlerden birinin şu cümleleri kullanmış olması oldukça dikkat çekicidir:

"Kerimcan Durmaz'ı (gay fenomen birey) çok seviyordum, ta ki onun gay olduğunu öğrendiğim ana kadar. Şimdi ondan nefret ediyorum!" (Görüşmeci 10)

Yine görüşme yapılan ergenlerden biri LGBT'leri savunan kişilere sinirlendiğini ve küfür ettiğini belirterek "LGBT savunulamaz!" söyleminde bulunmuştur.

"LGBT savunulamaz. Hiçbir şekilde savunulacak bir tarafları yok!" (Görüşmeci 4)

"LGBT'ler paylaştıklarına dikkat etsinler, ben de dövmeyeyim!" (Görüşmeci 5)

Görüldüğü gibi görüşmecilerin şiddeti normalleştirmesinin yanında LGBT'lere karşı tutumu da şiddete yönelmeyi içermektedir.

Sosyal Medya Kullanımı ve Okul Yaşamı

Okuldaki İlişkilerin Belirleyici Odağı Olarak Sosyal Medya

Görüşmeye katılan öğrencilerin pek çoğu okuldaki arkadaş ortamı içerisinde Facebook konulu sohbetlerin sıklıkla geçtiğini ifade etmektedir. Sosyal medyanın pek çok kolunda, özellikle de Facebook'ta karşılaştıkları çeşitli paylaşımlar, öğrencilerin okulda buldukları süre içerisinde (arkadaş ortamlarında, ders esnasında, teneffüslerde vb.) önemli bir yer kaplamaktadır.

"Bazı sosyal medya hesaplarında popüler kişiler oluyor. Okulda arkadaşlar arasında falan bazen bunların esprileri geçiyor ve eğer ben bundan haberdar değilsem konudan geri kalıyorum, anlamıyorum. Sırf bu yüzden takip ettiğimi/beğendiğim kişiler/sayfalar var. Örneğin, Şahan Gökbakar'ı bu yüzden takip etmeye başladım, muhabbetin dışında kalmamak için." (Görüşmeci 12)

Katılımcılara sosyal medyada paylaşılan fotoğraf veya videoların günlük hayatlarında ne kadar etkili olduğunu anlayabilmek için yönelttiğimiz soruda verilen bazı cevaplar şu şekildedir:

“Instagram’da gördüğüm bazı paylaşımlar hoşuma gitmeyebiliyor. Özellikle hoşuma gitmeyen bu fotoğraf veya videoları DM’den gönderiyorum, genelde de ertesi gün okulda bunun hakkında konuşuyoruz.” (Görüşmeci 1)

“Okulda erkekler arasında takım sohbetleri oluyor. Taraftar gruplarından dolayı erkekler arasında gruplaşma oluyor.” (Görüşmeci 12)

Öğrencilerin okul yaşamlarının çoğu zamanlarının sosyal medya konulu sohbetlere bağlı olarak geçiyor olması olumsuz aktarımların taşınması noktasında önemli bir sorun olarak açığa çıkmaktadır.

Okul Ortamında Şiddetin Kaynağı Olarak Sosyal Medya

Araştırmaya katılan öğrencilerin, sosyal medyada karşılaştıkları olumsuz paylaşımların okuldaki şiddet olaylarına etkisi olup olmadığına dair düşünceleri sıklıkla aynıdır. Katılımcılar sosyal medyada karşılaştıkları paylaşımların okuldaki tartışmalara veya şiddete dönüştüğünü vurgulamakla birlikte bu durumun kendileri için rahatsız edici olduğunu ifade etmektedir.

“Sosyal medya (Facebook’ta, Instagram’da) okul kavgalarına tabi ki etki ediyor. Bu şiddet olayları ne kadar kız-erkek ilişkilerinden oluyormuş gibi görünse de Facebook’ta paylaşılanlar başlıca nedenlerden. Ama bence şiddet ve kavga böyle şeylerin çözümü olamaz.” (Görüşmeci 3)

“Buralarda paylaşılan fotoğraflar, videolar, yazılar sohbetlerimize yansıyor ve bazen bu sohbetler sonucunda kendimize hâkim olamadığımız anlar oluyor. Böyle olunca da sosyal medya tartışmalara, tartışmalar da gerçek hayatımıza yansıyor.” (Görüşmeci 4)

“Facebook’ta sinirleneceğim şeyler gördüğümde yakın arkadaşlarıma gönderiyorum. Bazen o kadar sinirlenip, öfkeleniyoruz ki topluca kavga ettiğimiz zamanlar bile oluyor. Bu yüzden okulda çok kavga çıkıyor. Herkes buralarda paylaştığı şeylere dikkat etsin!” (Görüşmeci 5)

Bunlardan hareketle şiddeti ve bunun etrafında gelişen toplumsal kimliklere yönelik nefret söyleminin öğrenilmesi noktasında sosyal medyanın önemli bir rolü olduğunu görmekteyiz.

4. Tartışma

Bilgisayar ve internetin tüm dünyada yaygınlaşmasından sonra hızla ivme kazanan yeni medya teknolojisinin gelişmesi paralelinde internet aracılığıyla sosyal medya ağları, dünyada neredeyse tüm yaş

grupları tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Evrensel bir sorun olan akran zorbalığı ise çocuklar ve ergenler tarafından sosyal medyada üretilmektedir. Nitekim Guiora ve Park (2017), araştırmalarında nefret söyleminin sosyal medyada özgür ifade yetkisi sorunsalından kaynaklı olarak yaygın olduğundan ve yasal işlemlerin yetersiz kaldığından bahsetmektedir. Buna ek olarak Livingstone (2008), sosyal medyada ergenlerin sadece yaşlılarıyla değil, kendinden yaşça büyük kişilerle etkileşim halinde olduğunu belirtmiştir.

Araştırmanın nicel analizinde Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek, kurban olma boyutu ve zorba olma boyutu olarak iki boyuttan oluşmaktadır. Kurban boyutu frekans analizine bakıldığında frekans tablo üzerinden yorumlanırsa kurban olma durumu 43.00 ile 86.00 aralığında artmakta ve Mod. 43'te yoğun olarak kurban olma durumu söz konusudur. Bu da lise öğrencilerinin internet ortamında münimum düzeyde olsa da zorbalığa maruz kaldığını göstermektedir. Zorba boyutunun cinsiyetle ilişkisi incelendiğinde ise cinsiyete göre zorbalığın farklılık gösterdiği bulunmuştur. Bu farklılığa göre erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha zorba oldukları sonucu bulunmuştur. Yaman ve Sönmez (2015), yaptığı araştırma sonucunda erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha zorba olduğu sonucuna ulaşmıştır. Peker, Eroğlu ve Ada (2012) da yaptıkları araştırmanın sonucunda erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla daha fazla siber zorbalık yaptığını tespit etmiş ve bu tespite göre "erkeklerin daha fazla siber zorbalık yapması cinsiyetin şiddete yönelik tutumla ilişkisi dikkate alınarak incelenebilir" yorumunu yapmıştır. Araştırma sonuçları yapılan diğer araştırmalarla (Dilmaç, 2009; Erdur-Baker ve Kavşut, 2007; Şahin, Sarı, Özer ve Er, 2010) tutarlıdır. Araştırmanın bulgularına göre zorba ve kurban boyutu öncesinde de vurguladığımız gibi doğrusal olarak minimaldir, yani akran zorbalığı örneklem grubu arasında yaygınlık göstermemektedir. Bunlara ek olarak ölçeğin kurban boyutu ve zorba boyutunun aile gelir durumu ile olan ilişkisi incelendiğinde ailenin gelir durumu ve ölçeğin kurban boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı sonuç bulunamamıştır, yani araştırmanın sonuçlarına göre sosyo-ekonomik durumun sosyal medyada üretilen akran zorbalığı ile bir ilişkisi bulunmamaktadır. Bilindiği üzere sosyal medya toplumun neredeyse her hitap etmekte ve onlar tarafından kullanılmaktadır. Haliyle sosyal medyada zorbalık yapma ya da kurban olma durumu tüm kullanıcılar tarafından deneyimlenen bir durum olabilmektedir.

Nitel analiz kısmında, sosyal medyanın ergenlerin çoğu tarafından farklı amaçlar için kullanıldığı gözlemlenmiştir ki, görüşmelerde katılımcıların çoğunluğu sosyal medyayı günde 15-16 saat kullandığını belirtmiştir. Buna ek olarak görüşmecilerin çoğunluğu sosyal medyadan uzaklaştığında huzursuzluk ve yoksunluk hissettiğini dile getirmiştir. Bu durum ergenlik çağındaki gençlerin zamanlarının büyük bölümünü

sosyal medyada geçirdiğini göstermektedir. Katılımcılara sosyal medyada nefret söylemi veya zorbalık davranışına maruz kalma ya da şahit olma deneyimleri sorulduğunda ise katılımcıların çoğunluğu böyle bir deneyimi olduğunu belirtmiştir. Bazı katılımcılar ise bu durumun çok normal olduğunu, sosyal medyada sürekli böyle söylemlere şahit olduğunu vurgulamıştır. Buna ek olarak katılımcılar kendilerinin de bu durumlara karşılık olarak nefret söylemlerinde bulunduğunu ifade etmiştir. Baştürk-Akca, Sayımer ve Ergül (2015), yaptıkları araştırmanın sonucunda, bu araştırmanın sonuçlarına benzer şekilde erkek öğrencilerin karşıt düşüncedeki kişi ve topluklara yönelik hakaret içeren paylaşımları kabul edilebilir bulduklarını belirtmiş, zorbalığa maruz kalma durumlarında kendilerinin de misilleme yaparak karşı tarafa zorbalık yaptıkları sonucunu bulmuştur. Görüldüğü gibi sosyal medyada nefret söyleminin üretimine karşılık misilleme yapılarak yeniden üretimi söz konusudur. Bu durum, benzer araştırmalarda sosyal medyada zorbalığa maruz kalan veya buna şahitlik eden ergenlerin zorba olma yöneliminde olduğunu göstermektedir. Otrar ve Ökte (2014) ise sosyal medya sitelerini her gün birden fazla kez kullanan öğrencilerin çok daha az kullanan öğrencilere göre zorbalık eğilimlerinin daha yüksek olduğunu dile getirmiştir. Bu da ergenlerin sosyal medya kullanma süreleri arttığında zorbalık yapma eğilimlerinin de arttığı sonucunu getirmektedir. Sarak (2012), yaptığı araştırmanın sonucunda interneti her gün kullanan ergenlerin haftada bir kullananlara göre daha fazla cinsel zorbalığa uğradığını ve yine interneti her gün kullanan öğrencilerin haftada bir kullananlara nazaran daha fazla sanal zorbalık yaptığını belirtmiştir. Bu da internet kullanımının artması halinde zorbalık yapma ya da zorbalığa maruz kalma riskinin arttığını göstermektedir.

Katılımcılar, okul ortamındaki iletişimin çoğunluğunun sosyal medyaya bağlı olduğunu belirtmiş ve olumlu paylaşım ve iletişimin yanı sıra sosyal medyada kurulan etkileşim sonucunda okulda kavgalar olduğunu vurgulamıştır. Görüldüğü gibi sosyal medya, ergenlik çağındaki gençlerin okul yaşamında önemli sonuçlara yol açabilmektedir. Ergenlik çağındaki gençlerin çoğunluğu günlük hayatlarındaki zamanlarının çoğunu sosyal medyada geçirmekte ve sosyal medyada zaman geçirmediği vakitlerde de sosyal medyaya bağlantılı iletişim kurmaktadır. Sosyal ağlar; kullanım ve ulaşım kolaylığı, anonim kişiler tarafından kullanılabilme ve özgür ifade hakkının sınırlandırılmaması veya yaptırımının yetersiz kalması nedeniyle nefret söylemi ve siber zorbalık gibi olumsuz içerikleri bünyesinde barındırmaktadır. Altundağ (2016), yaptığı araştırmanın sonucunda sanal zorbalık karşısında mağdurların yaşadığı olumsuz durumun en önemli nedenini zorbanın sanal dünyada her an mağdura ulaşabilir olmasına bağlamış, özellikle son

dönemde bireylerin internet teknolojisine günün her vaktinde akıllı cihazlardan erişebiliyor olmasının zorbalık riskini arttırdığını belirtmiştir.

Ulaştırma Bakanlığı İnternet Kurulu tarafından Şubat 2011'de Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) ve Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Telekomünizasyon İletişim Başkanlığı'nın destekleriyle gerçekleştirilen, 9-16 yaş grubu çocukların internet üzerindeki sosyal paylaşım sitelerini kullanma alışkanlıklarının ortaya çıkartılmasını amaçlayan çalışmada da benzer şekilde, çocukların %60'ı sosyal ağların ders çalışma sürelerine olumsuz etkisi olduğu, %25'iye arkadaşlarına ve ailelerine daha az zaman ayırdığını ifade etmiştir. Görüldüğü gibi sosyal medya, öğrencilerin okul başarısını engelleyebilmekte ve öğrencileri okullardan uzaklaştırabilmektedir. Sosyal hizmet disiplininin en genel amacı; toplumun refahı, bir başka deyişle toplumun iyilik hali olduğu için okullar sosyal hizmetin bireye ve topluma ulaşması için önemli bir araçtır. Okul sosyal hizmeti; öğrencinin sorunları, onun ailesi ve çevresiyle ilgili sorunlar, bu sorunların topluma etkisi ve toplumla ilişkisi, yine bu sorunların nedenlerinin araştırılması ve bu sorunlara çözüm sunulması gibi konuları içerir. Yoksulluk, aile içi problemler, şiddet, ihmal, istismar, hastalık, engelli olma, suça yönelme gibi birçok durum, öğrencilerin hem okula devamlarını hem de okul başarılarını etkileyen en önemli nedenler arasında sayılabilir. Okul sosyal hizmet uzmanları; çocuklarla, ergenlerle, aileleriyle ve öğrencilerin sorunlarının ele alınmasında, çocuğun öğrenmesinin ev ve okul ortamında desteklenmesi için öğretmenler ve diğer okul görevlileri ile işbirliği içerisinde çalışır (Barth, 1987; akt: Duyan ve Özbesler, 2009: 22). Okul ortamında çalışan sosyal hizmet uzmanları; çocukların ve ailelerinin sosyal ve psikolojik işlevselliğini sürdürmesine yardımcı olmak, ailenin iyilik halini en üst düzeyde gerçekleşmesini sağlamak ve çocuğun akademik işlevselliğini arttırmak için çalışmalar yapar (Duyan, Özbulut, Sayar, 2008: 171). Tüm bunlardan hareketle okullarda sosyal hizmet uzmanlarının görevlendirilmesi zorbalık davranışlarının ortadan kaldırılması, önlenmesi veya en aza indirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

5. Sonuç

Ergenlik, pek çok sorunu bünyesinde taşıyan bir dönemdir. Akran zorbalığı, bu süreç içerisindeki risklerden biridir. Ergenlik döneminde ergenin birincil hedeflerinden biri olan özerklik elde etme davranışı, araştırma kapsamında da ele alınan 13-18 yaş arasındaki ergenleri şiddete yönlendiren nedenlerden biridir. Günümüzde yaygın olarak kullanılan sosyal medya araçlarıysa özellikle ergenler tarafından sıklıkla

kullanılmaktadır. Bu doğrultuda ergenler, bir özerklik sahası olan sosyal medya araçlarında şiddetin, nefret söyleminin, ayrımcılığın ve cinsel açıdan sakıncalı paylaşımların üretilmesine rastlayabildiği gibi onların yeniden üretilmesine dahil olabilmektedir. Bu tablo, ergenlerde akran zorbalığı kurban ve zorba boyutunda etkileyebilmektedir. Araştırmada şiddetin ve nefret söyleminin, sosyal medyada karşılaşılan çeşitli paylaşımlarla boyut değiştirerek özellikle 13-18 yaş grubundaki bireylerin yaşamlarına yeniden girmekte olduğunun açığa çıkarıldığı düşünüldüğünde bu durumun okul ortamında akran zorbalığına önemli ölçüde etkisi olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın sonuçları dikkate alındığında “okul sosyal hizmeti” modelinin, ivedilikle ilk ve orta öğretim kurumlarında hayata geçirilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu noktada okul sosyal hizmeti, öğrencilerin psiko-sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasıyla eğitim hayatlarının düzenli devam etmesinde önemli bir role sahiptir. Öğrenciyi çevresi içinde ele almaya çalışan ve bu bağlamda ekolojik sistem yaklaşımını benimseyen okul sosyal hizmet uzmanı, öğrenciyi ve eğitim-öğretimini zor duruma sokacak aile, arkadaş ve çevre ilişkilerini düzenlemeye çalışırken ona danışmanlık, savunuculuk, aracı olma rolleriyle hizmet sunmayı amaçlar. Ayrıca öğrencilerin boş zamanlarını iyi değerlendirmeleri, enerjilerini nitelikli şeylere harcamalarını, yeni beceriler edinmelerini, sosyal etkinliklerini arttırmalarını, kolay kaynak ulaşımını sağlamalarını ve akademik başarılarını arttırmalarını ilke edinir. Diğer taraftan yeni medya araçları ve medyada nefret söylemi vb. odağındaki çalışmalar hem okul sosyal hizmeti özelinde hem de sosyal hizmet disiplinin genelinde yetersiz kalmaktadır. Oysaki sosyal medya kullanımının bireylerin günlük yaşam pratikleri ve toplumsal davranış kalıpları noktasındaki belirleyiciliği aşikârdır ki, bu tablonun ergenlerdeki önemi çok daha farklıdır. Bu sebeple bilhassa okul sosyal hizmetini düzlemine yerleştirerek sosyal hizmet disiplininde yapılacak bu tür çalışmaların hem literatüre hem de sosyal hizmet uygulamalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Altundağ, Y. (2016). Lise öğrencilerinde sanal zorbalık ve problemlili internet kullanımı ilişkisi. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 3(1): 27-43.
- Aktan, M. C. (2018). *Türkiye’de okul sosyal hizmetinin yapılandırılması: gereksinimler, sorunlar ve çözüm önerileri*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- Ayas, T., Pişkin, M. (2015). Akran zorbalığı belirleme ölçeği ergen formu. *Akademik Bakış*, 50: 316-24.

- Baki, A., Gökçek, T. (2012). Karma yöntem araştırmalarına genel bir bakış. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (42): 1-21.
- Barth, R. P. (1987). Socialpromotionandnonpromotion: nonsolitionstounderachievement. *SocialWork in Education*. 9: 81-95.
- Baştürk-Akca, E., Saymer, İ., Ergül, S. (2015). Ortaokul öğrencilerinin sosyal medya kullanımları ve siber zorbalık deneyimleri: Ankara Örneđi. *Global Media Journal TR Edition*, 5 (10): 71-86.
- Ben-David, A. & Matamoros-Fernandez, A. (2016). Hate speech and covert discrimination on social media: monitoring the Facebook pages of extreme-right political parties in Spain. *International Journal of Communication*, 10: 1167-93.
- Burnukara, B., Uçanok, Z. (2012). İlk ve orta ergenlikte akran zorbalığı: gerçekte olduğu yerler ve baş etme yolları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 15 (29): 68-82.
- Creswell, J. W., PlanoClark, V. L. (2014). *Karma yöntem araştırmaları: tasarımı ve yürütülmesi*. (Y. Dede, S. B. Demir, Çev Ed.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Demir, Ü. (2016). Sosyal medya kullanımı ve aile iletişimi: Çanakkale'de lise öğrencileri üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim*, 9 (2): 27-50.
- Dilmaç, B. (2009). Sanal zorbalığı yordayan psikolojik ihtiyaçlar: Lisans öğrencileri için bir ön çalışma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3), 1291-1325.
- Dolgun, G. (2018). Akran zorbalığını önlemede hemşirenin rolü. *HSP*, 5 (1): 95-101.
- Duman, N. (2000). Ankara liselerinde çeteye katılma potansiyeli olan öğrenci grupları ve okul sosyal hizmeti. *Hacettepe Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Duyan, V., Özbesler C. (2009). Okul ortamlarında sosyal hizmet. *Eğitim ve Bilim*, 154 (34): 17-25.
- Duyan, V., Özbulut, M., Sayar, Ö. Ö. (2008). *Sosyal hizmet tanımlamak ve anlamak*, Ankara: Öncü Basımevi.
- Dupper, D. (2013). Okul sosyal hizmeti: etkin uygulamalar için beceri ve müdahaleler (Y. Özkan ve E.G. Çiftçi, Çev.). İstanbul: Kapital Yayıncılık.
- Erdur-Baker, Ö., & Kavşut, F. (2007). A new face of peer bullying: Cyber bullying. *Journal of Euroasian Educational Research*, 27, 31-42.
- Gökler, R. (2009). Okullarda akran zorbalığı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (2): 511-37.
- Guiora, A. N. & Park E. (2017). Hatespeech on socialmedia. *Utah Law Faculty Scholarship*, 3 (45): 957-71.

- Gül, S. K., Güneş, İ. D. (2009). Ergenlik dönemi sorunları ve şiddet. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1): 79-101.
- Hazar, M. (2011). Sosyal medya bağımlılığı: Bir alan çalışması. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 3: 151-75.
- Kırık, A. M. (2014). Aile ve çocuk ilişkisinde internetin yeri: nitel bir araştırma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3 (1): 337-47.
- Livingstone, S. (2008). Taking risky opportunities in youthful content creation: teenagers' use of social networking sites for intimacy, privacy and self-expression. *New Media & Society*, 10(3): 393-411.
- Manovich, L. (2001). What is new media? in *The Language of New Media* (pp. 20-61). Chicago: Copyright MIT Press.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: what we know and what we can do*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Olweus, D. (2005). A useful evaluation design and effects of the Olweus Bullying Prevention Program. *Psychology, Crime & Law*, 11 (4): 389-402.
- Otrar, M., Ökte, A. (2014). Öğrencilerin zorbalık eğilimleri ile sosyal medya tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3 (3): 135-44.
- Peker, A., Eroğlu, Y. & Ada, Ş. (2012). Ergenlerde Siber Zorbalığın Ve Mağduriyetin Yordayıcılarının İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2): 185-206.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 2 (2): 531-62.
- Pişkin, M., Ayas, T. (2007). Akran zorbalığı belirleme ölçeği ergen formunun geliştirilmesi. IX. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi. (Dokuz Eylül Üniversitesi. Çeşme: 17-19 Ekim 2007).
- Sarak, Ö. (2012). *Lise öğrencilerinde sanal zorbalık*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Şahin, M., Sarı, S. V., Özer, Ö., & Er, S.H. (2010). Lise öğrencilerinin siber zorba davranışlarında bulunma ve maruz kalma durumlarına ilişkin görüşleri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21, 257-270.
- Tekin, H. H. (2006). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (13): 101-16.

Totan, T., Yöndem, Z. D. (2007). Ergenlerde zorbalığın anne, baba ve akran ilişkileri açısından incelenmesi, *Ege Eğitim Dergisi*, 8 (2): 53-68.

Ulaştırma Bakanlığı İnternet Kurulu. (2011). *Çocukların sosyal paylaşım sitelerini kullanım alışkanlıkları araştırma raporu*,
<https://docplayer.biz.tr/docview/26/7446995/#file=/storage/26/7446995/7446995.pdf>

Yaman, E. & Sönmez, Z. (2015). Ergenlerin Siber Zorbalık Eğilimleri. *Online Journal of Technology Addiction & Cyber bullying*, 2(1): 18-31.